

A. Blok válogatott művei

A borítólapon Blok legismertebb arcképe. Kifinomult, idegesen érzékeny vonások, megindult, álmodozóan messzenéző, önértéket tudó tekintet. („Magányához csak szabadsága és büszkesége fogható” — írja Blok 1907-ben a költőről.) Lázasan készülődő, csodákra váró ifjú néz ránk a képről, akiben a riadt bizonytalanságérzet megfér a metafizikus hivatástudattal. „Közáporban is tűnődhet az ember” — írja A. Belijnek 1903-ban. Sőt, közáporban áhítja leginkább a csodát. Blok nem hiába várta a csodát, a misztikusát és a költőit, a szerelem és a forradalom csodáját. „Élni csak úgy érdemes, ha az ember mértéktelenül követel az élettől: mindent vagy semmit; várni a váratlant; hinni nem abban, ami nincs is a világon, hanem abban, aminek lennie kell...” Blok hitt abban, hogy életet lehelhet az egész „bárgyú, megcsontosodott, halott, sivár világ”-ba, s a csoda végbement költészete által. Hitt a forradalom csodájában, mely „igazságos, tiszta, vidám és gyönyörű élet”-et teremt. Hitt a szerelemben, az „Örök Asszonyi” megmentő csodájában. De a csodák nem úgy teljesedtek be, ahogy ő képzelte. Költészetével kiszabadította a hangokat a zűrzavaros őselemből és harmóniába rendezte azokat, de átvinnie ezt a harmóniát a külső világra nem sikerülhetett. A forradalomban a tisztító vihart ünnepelte, de fájt neki, hogy családja birtokát feldúlták (kéziratai elvesztek, régi képek megrongálódtak). Az új társadalom zaklatott légkörében nem találhatott olyan békét és szabadságot, melyet Puskinról szólva a harmónia felszabadításához nélkülözhetetlennek tartott: „De a szabadságot és a békét is elveszik. Nem a külső, hanem az alkotói békét. És a költő meghal, mert már nem tud lélegezni...” Csalódnia kellett a szerelem testet öltött csodájában, élete nagy szerelmében. Beteljesült és csalódot okozó csodák, szüntelen várakozás és elégedetlenség sóvárgása alakította sokszínű életművét.

Az Európa Kiadónál megjelent válogatás több mint hét és fél száz lapon a versek mellett három drámai alkotást, cikkeket, tanulmányokat, önéletrajzot, naplót és leveleket tartalmaz. A műfajok sorrendje, természetesen így helyes, mégis azt ajánljuk az olvasónak, kezdje a kötetet a levelekkel, majd a naplóval és az önéletrajzzal folytassa. Így, bizonyos intim ismeretség birtokában többet mondanak a cikkek, kultúrtörténeti, irodalmi, politikai tanulmányok, s végül teljes szépségükben bontakozhatnak ki az életmű csúcsteljesítményei, a kötet elején álló versek és drámák. Egyébként is a Napló egyes részei a költői szemléletmód, a képi fantázia magyarázatát adják: „Ki tudja, miféle fáradalmak utáni pihenésként énekel benned alig hallhatóan a vér, mint egy nagy folyó rózsaszínű áramlatai napfelkelte előtt.” A *cári hatalom végnapjai* című terjedelmes, dokumentumjellegű tanulmány alap gondolata is ott van az 1917. május 25-i naplófeljegyzésben. A Puskin-émlékbeszédben, a líráról szólva saját ars poeticáját fogalmazza meg. A *Tizenketten* előképének tekinthető *A humanizmus pusztulása* című elmélkedés, mely a XX. század elején a fő ellentmondást az ember állati kegyetlenségében és növényi gyöngédségében látja. „Oroszország sorsa: kín, megaláztatás, ismételt földarabolás: ám ő megújhódva kerül

ki ezekből a megalázásokból” — olvassuk az *Értelmiség és forradalomban*, hogy aztán lírájának legszebb strofái visszhangozzák:

*„S ha elcsábitva, megcsalatra
búsongsz — nem pusztulsz el te, csak
a gond felhőzi borúsabbra
gyönyörűséges arcodat.”*

(Oroszország)

A műfajoknak és az eszméknek az összefüggése és az ellentmondása teszi Blok e kötetbe foglalt életművének dialektikáját bonyolulttá és vonzóvá.

„Csak a művészetet szeretem, a gyermekeket és a halált” — írta anyjának Milánóból 1909-ben. Gyakran mutatkozik a „tisztá művészet” hívének, máskor az akmeistákat azért marasztalja el, amiért lírájuk nem darabos, csiszolatlan, torz, s így nem eléggé hasonlatos „megnyomorított, zavargások perzselte, romlás dúlta szülőházájukhoz”. Létének egyetlen értelme az Elérhetetlen szolgálata, ugyanakkor a földközeli sem idegen tőle: „Kocsmazugban pihenek, s a részeg Oroszország hangját hallgatom.” Érzelmi életének szélsőségeit tételesen is megfogalmazza:

*„Akkora szeretetet, akkora
gyűlöletet ki is bírhatna el,
amilyen bennem él?”*

(Béklyótlan gondolatok)

Mindent akar: emberszemekbe nézni, asszonyt csókolni, inni, dalolni, szélzúgásban állni, s észre sem veszi, hogy közben boldogsága könnyű szánon eltűnik „ezüstös füst ölén”. A forradalomról szóló írásaiból hiányoznak az utalások konkrét társadalmi, gazdasági kérdésekre, mintha a forradalmat teljesen érzelmi-ösztönös módon, esztétikai szemszögből fogná föl. „A szellem muzsika. Az ördög egykor azt parancsolta Szókratésznek, hogy hallgassa a muzsika szellemét. Egész testetekkel, egész szívetekkel, egész valótokkal hallgassátok a Forradalmat!” Melyet egyszerre vár és fél. E kettős viszonyulás alapja hazájához való gyöngéd, szinte gyermeki ragaszkodása:

*„Szendergésemben megismertem
inségedet, orosz haza,
s meztelen lelkem belerejtem
vedlett gúnyád rongyiba.”*

(Oroszhon)

Szereti hazája roppant térségeit, s fűzfáinak bújával könnyet ont. Az egyetemes orosz irodalom egyik legműveltebb költője, őszinte, riadt perceiben mégis orosz voltára döbben. Erről tanúskodik utolsó levelének utóírata, melyet anyjának írt 1921. június 4-én: „Köszönöm a kenyeret és a tojást. A kenyér igazi orosz kenyér, alig van benne idegen anyag, igen régóta nem ettem ilyet.”

Blok lángoló, rajongó hazaszeretete összefügg a forradalommal való azonosulásával. A Catilináról szóló, a római történelem „zivataros évtizedeit” tárgyaló értekezés az orosz szimbolizmus egyik lényeges sajátosságát illusztrálja, azon túl, hogy Blok klasszikai, történelemfilozófiai érdeklődésének tanúsítója: a XX. század elejét azonosítja a bomlófélben levő, a kereszténység befogadása előtti római világbirodalom anarchikus, dekadens évszázadaival, új vallást látnak a hódító szocializmusban. Az orosz nép pedig a maga szenvedése árán váltja meg a világot. Oroszország vállalja a mártíriumot a világért, az oroszoknak pedig vállalni kell a szolgálatot hazájukért. „A mi kolostorunk Oroszország! Öltetek gondolatban szerzetesi ruhát, öljetek ki magatokból mindent, ami magatokért való; csak azt ne, ami őertette való, induljatok, s munkálkodjatok ezentúl érte!” Amikor Blok Gogol ezen szavait idézi, felhívja a figyelmet azokra a szálakra, melyek az ő messiánizmusát a szlavofilek gondolatrendszeréhez kötik. Magányos, szabadságra vágyó, büszke ember volt, idéz-

tük bevezetőül vallomásértékű megnyilvánulását. Mégis minden energiáját, egész életét a vágyott-szeretett emberiségre és népére pazarolta. Semmi sem ingathatta meg hitét, hogy a szeretet csodákat teremt, hogy a muzsika megigézi a vadállatokat. Oroszországért szerzetesi csuhát öltve vagy tüntető tömeg élén vörös zászlót emelve, lobogva várja a csodát, és megteremti költészetével, az anyag lebirkózásával, a harmónia kivívásával. „Lánggal ég és el nem ég”, mint az égő csipkebokor. (Európa, 1972.)

IMRE LÁSZLÓ

Illés Endre: Árnyékrajzok

Hogy a kritika is szépírás, hogy annak egy neme, azt nekem mindig az írókritikus bizonyította. Illés Endre például azt is, hogy a műnemen belül kivethető műfajok vannak, s hogy az igazi kritikus műfajt is képes teremteni. Mint éppen ő is — árnyékrajzaival. Még a definíciót is adja hozzá: „Az árnyékrajz szűkszavúan olyasmit mond el, amit évtizedek formálnak egy emberből. Az alkatot, a jellemet. Igaz, csak a körvonalait — mégis az állandót.” Amit idéztem, a borítóról való. De Az árnyék dicsérete — Illés Endre eredeti szövege — is ugyanezt mondja. Természetesen a modell árnyékáról van szó. Viszont a modellek valamiképp a magunk árnyékára utalnak. Az árnyékrajzok koordinátái amaz egyetlen árnyékrajz, Illés Endre árnyékképe, azaz a szóban forgó műfaj — gyanítom — erősen lírai, de természetesen úgy, ahogy Illés Endre kedvére való, igen áttételesen lírai. — Ezért idéztem a borítót. Ott ugyanis adott az a kétértelműség, amelyre szűkségem volt. „... amit évtizedek formálnak egy emberből...” — kettősen értem, és — úgy vélem — teljesen értem. A szóban forgó hőst illetően is, és az árnyékrajz szerzőjére vonatkozóan is.

Különbözik pedig az árnyékrajznak, mint minden életrevaló újságnak, előzménye van. Irodalomtörténeti miniatűr, anekdota mindig volt. Illés Endre árnyékrajzai is ilyen miniatűrök, anekdoták volnának, ha nem játszanék közbe az ambivalencia, ha az ábrázolt alkati, jellemi állandón nem tűnnék át a személyesség, mint vonzalom, nosztalgia, igény, egyszóval, ha Illés Endre pusztán csak elmondaná s nem megelevenítené anyagát. De ő megeleveníti, s teszi ezt igen nagy ökonómiával, majdnem eszköztelenül. Emlékezik, határozottan emlékezik! Nem zörögnek és suhognak a cédulái, mert nincsenek cédulái. De van epikus emlékezete, vagy egyszerűen csak alkotói emlékezete, amely erős is és különös is. A líraiságot tetten értük, elnézést kérünk érte; az emlékező technika nyilvánvaló.

Irodalomtörténeti miniatűrök, anekdoták azért vannak, mert az írók körül mindig ott leskelnek az Eckermannok, ha nem is mindig Eckermannok, s olykor olyan kerek és egész, ami történik, hogy ezért kell megjegyezni, följegyezni. Aztán már lehet ismételni. Illés Endre azokat a kerek és egész összefüggéseket jegyzi föl, amiket az Eckermannok nem fődtek fel, nem jegyeztek föl, ezért senki nem ismételt eddig, de Illés Endre tolla nyomán — lám — most ismételhető állapotba érlelődtek. Szándékosan mondok összefüggést. Mert az anekdota kiadja magát. Nem az összefüggés sejtelmével, hanem a történet megfoghatóságával. Emlegetett Eckermannunk lejegyzí a történetet, mert — lám — mily érdekes, s talán nem is sejtí az összefüggést, ami a történet kerek, egész mivoltát szavatolja. Illés Endrénél fordítva van. Ő az összefüggésből csinál történetet. Tehát ő nem találja, hanem megcsinálja az anekdotát, miáltal az már nem is az, hanem — ahogy mondja — árnyékrajz.

Például. Illés Endre tudja Apor Péterről, amit tudni kell, s ami nyilvánvaló. De kihallja a stílusából a dohogást. Mellékesen evvel kimondatlan is a legmeggyőzőbb állítást tette. Apor Péternek stílusa van. S már Illés Endre dohog. — Az árnyékrajz záró passzusában. Mert azt is észre kéne venni! Az érverést, a magyar nyelv tiszta, erős szívhangjait! Már nagyobb ívű írás *A téli költő*. Megmondom, ha nem volnék becsületes, ezt az árnyékrajzot használnám egy megírandó Beřzsenyi-